

RECENSIES

GEORGE BERKELEY

Ernest Sosa (ed.), *Essays on the Philosophy of George Berkeley*, Synthese Historical Library,
Volume 29. D. Reidel Publishing Company, 1987, 288 blz. Hf. 128,
ISBN 90 277 2405 9, Dordrecht, Boston, Lancaster, Tokyo.

In maart 1985 organiseerde de *International Berkeley Society* te Newport, Rhode Island, een conferentie om het feit te herdenken dat driehonderd jaar geleden George Berkeley werd geboren. Dit jaar is bij D. Reidel *Essays on the Philosophy of George Berkeley* (onder redactie van Ernest Sosa) een selectie van de belangrijkste bijdragen op deze conferentie verschenen. De selectie omvat dertien teksten die in het licht van de publicatie werden herzien. Uitgaande van de reden van de conferentie durven we het boek enigszins als 'een gemiste kans' omschrijven. Men zou immers mogen verwachten dat bij een dergelijke gelegenheid minstens een belangrijk deel van de teksten hoofdzakelijk de *historische betekenis* van Berkeley onderzoekt, en dit in een dubbel opzicht: enerzijds wat betreft zijn voorgeschiedenis (aan de hand van vragen zoals: uit welke traditie komt Berkeley? Hoe heeft hij deze traditie verwerkt? In hoeverre heeft hij ze (in) coherent gevolgd? enzovoort), anderzijds wat betreft zijn nageschiedenis of invloed (aan de hand van vragen zoals: wat is de invloed van Berkeley geweest op het verdere verloop van de geschiedenis van de filosofie? Hoe moeten we hem vandaag, uitgaande van de hedendaagse wijsbegeerte, appreciëren? Wat kunnen we er vandaag de dag nog mee aanvangen? enzovoort).

Nauwelijks iets van dit alles in dit boek! Op de 'wetenschappelijke' poging van Robert M. Adams (in *Berkeley and Epistemology*) na, die meent dat Berkeley's immaterialistische theorie (volgens dewelke het God is en niet materiële objecten die in ons 'zintuigelijke' ideeën veroorzaakt) in feite niet minder waarschijnlijk is dan de 'materialistische', doet geen van de teksten de moeite om Berkeley's theorieën echt *historisch-kritisch te evalueren*. Dit geldt helaas evenzeer voor de drie teksten die nog het meest een historisch component bezitten: de eerste, *The Phenomenalism of Leibniz and Berkeley* van Margaret D. Wilson, die tegen de traditie in, een groot onderscheid ziet tussen het fenomenalisme van beide filosofen (volgens haar wordt Berkeley volstrekt ten onrechte beschouwd als een soort Leibniz, hoezeer er terminologisch ook overeenkomsten mogen zijn), de tweede, *Something-I-Know-Not-What: Berkeley on Locke on Substance* van Daniel Garber, die probeert aan te tonen dat Berkeley's opvattingen over de substantie heel wat minder bepaald zijn door het vage substantie-begrip van Locke dan doorgaans wordt aangenomen (Berkeley zou Locke's substantie-begrip niet hebben verworpen op grond van het feit dat Locke zelf zegt dat het zo vaag is - substantie is een 'iets-ik-weet-niet-wat' - maar integendeel, omdat het zo helder is, het bezit de helderheid van de leegte!), en zelfs de allerlaatste tekst van het boek, *On the Early Reception of Berkeley in Germany* van Wolfgang Breidert, die enkele zeer algemene oorzaken aanwijst van de zeer lamentabele kennis (tot op vandaag) van Berkeley's filosofie in

Duitsland (zelfs Kant zou, luidens Breidert, Berkeley nauwelijks kennen, iets wat hij echter op geen enkele wijze aantoot); de oorzaken zouden liggen in een Kant-fixatie, in het christelijk dogmatisme dat in strijd is met het immaterialisme, dat uiteraard de gehele schepingsleer op losse schroeven zet, enzovoort.

Men kan stellen dat de in het boek opgenomen teksten wel hun best doen om de concrete opvattingen en ideeën van Berkeley te achterhalen, en als zodanig zijn ze over het algemeen meer dan behoorlijk, maar niet hun *werkelijke betekenis* en waarde. (Zelfs de grote, fel onderschatte weerslag van Berkeley's theorieën op David Hume, die veel Berkeleyaanse is dan door Hume zelf wordt toegegeven - zo is hij het volmondig eens met de stelling dat men geen legitieme scheiding kan aanbrengen tussen de zogenaamde primaire en secundaire kwaliteiten, de basis bij uitstek van het immaterialisme van Berkeley! - en die bovendien zo'n immens, nauwelijks te overschatten belang heeft voor de Duitse filosofie, deze weerslag dus komt slechts in één voetnoot van de tekst *Divine Ideas and Berkeley's Proofs of God's Existence* van Michael R. Ayers, wat ons betreft de interessantste tekst van allemaal, ter sprake; Ayers meent terecht dat men veel van Berkeley kan begrijpen door uit te gaan van David Hume's werken.). De meeste teksten zijn een verdienstelijke poging om een of ander belangrijk thema uit Berkeley's denken vanuit een eigen invalshoek te onderzoeken, maar dan in de trend van 'what Berkeley really said' en niet in die van 'what Berkeley really means' (waar komt het vandaan wat hij zegt, en waar leidt het toe?). Het zijn - helaas! - puur *intellectuele* teksten, geen *filosofische*.

En toch had het beter gekund! Zo blijkt uit meerdere teksten (onder andere uit die van Margaret D. Wilson, van Margaret Atherton (*Berkeley's Anti-Abstractionism*), van Martha B. Bolton (*Berkeley's Objection to Abstract Ideas and Unconceived Objects*) en van Ian Tipton (*Berkeley's Imagination*) hoe 'modern' Berkeley wel is. Niet alleen vanwege de beschouwing van de wereld als *taal*, namelijk als de taal van God (A. David Kline, *Berkeley's Divine Language Argument*), vanwege zijn scherpzinnige aanzet tot een 'fenomenologie van de perceptie' of vanwege zijn gehuldigde 'terugkeer naar de leefwereld' (onder de vorm van een terugkeer naar de *common sense*), maar vooral vanwege de hiermee gepaard gaande idee van de onoverbrugbare kloof tussen de theorie en (de praktijk in) de natuurlijke (leef)wereld van de mens. Dit laatste komt in meerdere teksten impliciet tot uitdrukking en het is spijtig dat daar niet verder is op ingegaan.

Bovendien hadden de teksten over de (anti-)abstractie-theorie van Berkeley een ideale aanleiding kunnen vormen voor een onderzoek naar de diepere gronden van Berkeley's immaterialisme, met name de traditie die inderdaad bij het prille begin van de Westerse filosofie aanvat en die erin bestaat de begrippen van noodzakelijke voorwaarde en voldoende grond (oorzaak) met elkaar te verwisselen, zodat het 'ook subjectief' (het subject als noodzakelijke voorwaarde) zonder meer een 'uitsluitend subjectief' (het subject als oorzaak of voldoende grond) werd bij Berkeley. Zo zou Berkeley kunnen verschijnen als de consequente voltrekking van een gehele filosofische traditie, waarvan de nefaste gevolgen vandaag de dag meer dan ooit voelbaar zijn: de weerstand biedende werkelijkheid verdwijnt achter de façade van

een puur intellect, met andere woorden de werkelijkheid is *niets anders dan* datgene wat een of ander intellect ermee doet.

Tot slot vermelden we nog dat het boek een tweehonderdentwee titels tellende bibliografie bevat (waarvan op één na alle naar artikels en boeken verwijzen die verschenen zijn tussen 1978 en 1985).

Lode FREDERIX

* * *

NIETZSCHE EN PLATO'S SOCRATES

V. Tejera *Nietzsche and Greek Thought*. Dordrecht/Boston/Lancaster, M. Nijhoff, 1987, 167 blz. Hfst. 78, ISBN 90 247 3475 4

Zoals algemeen bekend, studeerde Nietzsche geen theologie of filosofie, maar klassieke filologie. Gedurende ongeveer tien jaar was hij daarenboven hoogleraar in Basel voor deze discipline. Zijn kennis van de cultuur van de Griekse oudheid was dan ook ruim en diep. Een belangrijk gedeelte van zijn denken kan als een min of meer impliciete dialoog met de filosofie van de oudheid worden gelezen. Het thema dat door de titel van dit boek wordt gesuggereerd, is daarom relevant en belangrijk. De lectuur van dit boek biedt echter minder dan de titel doet vermoeden. Het enige probleem dat de auteur min of meer uitwerkt, is of Nietzsches Socrates met deze van Plato in overeenstemming is. Het antwoord van de auteur is zonder meer ontkennend. Datgene wat Nietzsche over Plato zegt, is enkel op een schraal platonisme van een latere traditie van toepassing, echter niet op de Plato van de dialogen zelf (de brieven - ook de beroemde zevende - worden als onecht bestempeld: p. 90).

De auteur houdt een pleidooi voor een 'dialogische lezing' van de geschriften van Plato. Dit impliceert vooreerst dat het dramatisch personage 'Socrates', dat in de platoonse dialogen bijna steeds optreedt, niet (of niet noodzakelijk) met de historische figuur Socrates samenvalt. Op basis van Plato, maar evenzeer van Aristophanes, van Xenophon of van Diogenes Laertius, blijft ons de historische figuur van Socrates onbekend. Datgene wat Plato Socrates in zijn dialogen laat zeggen, moet niet datgene zijn wat de historische Socrates zegde. Ten tweede is datgene wat de dialoogfiguur Socrates zegt niet steeds identiek met datgene wat Plato zelf als correct zou poneren. Van Plato bezitten we geen tractaten, waarin hij als het ware in de eerste persoon spreekt. Men kan dus niet (en zeker niet eenduidig) vaststellen waarin 'de filosofie van Plato' bestaat. Ten derde is zelfs Plato's Socrates niet iemand die we kunnen vastpinnen op een geheel van logisch verbonden uitspraken. Hij geeft geen systematisch exposé. Het dialogisch karakter van de teksten van Plato heeft dus voor gevolg dat de gesprekspartners restloos in een proces verwickeld zijn, waarin ze op een bepaald ogenblik een bewering doen, die ze evenwel op een later ogenblik moeten terug-